

Vlatko Dolančić

Središnji nadbiskupijski arhiv u Đakovu

P. Preradovića 17

Đakovo

PISANE BILJEŠKE NA OSOBNOJ KORESPONDENCIJI BISKUPA STROSSMAYERA

UDK 27-722.52Strossmayer, J.J.(044)

UDK 930.253Strossmayer, J.J.(497.543Đakovo)

Stručni rad

Nadbiskupijski arhiv u Đakovu čuva pisanu baštinu biskupa Strossmayera, između ostalog i njegovu osobnu korespondenciju, koja još uvijek nije sređena. Korespondencija se sastoji od oko 7 metara dužnih uglavnom dolaznih pisama, dakle pisama koja su bila upućena biskupu Strossmayeru. Biskup uglavnom nije izrađivao nacрте odgovora na osobnu korespondenciju, ali je uz pomoć svojih suradnika i uputa koje im je obično pisao na poleđinu primljenih pisama redovito odgovarao na primljena pisma. Na temelju tih pisanih uputa, dobrim se dijelom danas može saznati što je biskup odgovorio na primljeno pismo. Iz navedenih uputa i komentara mogu se saznati i poneke do danas nepoznate činjenice o biskupu Strossmayeru, ali i o načinu i ustroju sustava osobnog dopisivanja biskupa Strossmayera.

Ključne riječi: *pismo, biskup Strossmayer, bilješka, komentar, osobni arhivski fond, Nadbiskupijski arhiv u Đakovu.*

Uvod

Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.)¹ najpoznatiji je bosansko-đakovački i srijemski biskup. Većina njegove komunikacije odvijala se pisanim putem jer u nje-

¹ Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 4. veljače 1815. – Đakovo, 8. travnja 1905.) bio je bosansko-đakovački i srijemski biskup od 1849. godine (1850. godine preuzeo je službu) do 1905. godine. Poznat je kao dobročinitelj (osnovao je Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti kojoj je kasnije poklonio brojna umjetnička djela), političar (od 1861. do 1862. godine bio je župan Virovitičke županije, a bio je i obnovitelj Narodne stranke 1861. godine), govornik i pisac. Sudjelovao je u radu 1. vatikanskog sabora. U razdoblju od 1851. do 1897. godine bio je Apostolski upravitelj Katoličke crkve u Srbiji. Zalagao se za sjedinjenje crkava i uvođenje narodnog jezika u liturgiju. O životu i djelu biskupa Strossmayera pisali su brojni autori i autorice: Pavić i Cepelić, Slišković, Koščak, Spiletak, Srakić i Landeka, Lukić, Šuljak, Šanjek i dr., no njegov opus još dugo neće biti do kraja istražen.

govo vrijeme drugih oblika komunikacije gotovo da i nije bilo (osim direktne, licem u lice). Zbog velike količine primljenih pisama, sam biskup ne bi stigao odgovoriti na svu primljenu poštu.² Zato je ustrojio sustav u kojem su sudjelovali i njegovi bliiski suradnici: tajnici, bilježnici, pisari, nadarbenici idr., koji su uz biskupa aktivno sudjelovali u pisanju odgovora, ali i u drugim postupcima koji su prethodili otpisivanju na primljenu poštu.

Velik broj pisama osobne korespondencije biskupa Strossmayera danas se čuva u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu.³ Taj dio gradiva još uvijek nije sređen.⁴

Za razliku od službenog dopisivanja biskupijske uprave (Duhovnog stola, Ordinarijata, odnosno pisarnice), gdje su gotovo redovito uredno izrađivani i većinom sačuvani nacrti odgovora koji su ođaslani, u osobnom dopisivanju biskup Strossmayer vrlo je rijetko izrađivao nacрте odgovora.

U osobnom dopisivanju biskupa Strossmayera sudjelovali su uglavnom mlađi ali odgovorni svećenici, koje je biskup Strossmayer postavio u svoju blizinu upravo zato da mu pomažu odgovarati na brojna pisma koja je dobivao. Od navedenih svećenika treba istaknuti Franju Mihelčića,⁵ Đuru (Jurja) Gamperla,⁶ Josipa Vallingera,⁷

² Velik dio pisama koja su upućena biskupu bile su molbe za financijsku i drugu pomoć: biskup je bio poznat kao veliki dobroćinitelj, pa mu se za pomoć obraćao velik broj osoba.

³ Nadbiskupijski arhiv u Đakovu djeluje pri Nadbiskupskom ordinarijatu u Đakovu, na adresi P. Preradovića 17, Đakovo. Čuva arhivske fondove i zbirke od velikog značenja za povijest istočnog dijela Republike Hrvatske, kao i Srijema. U Arhivu rade 3 zaposlenika.

⁴ U Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu čuva se arhivsko gradivo osobnog fonda biskupa Josipa Jurja Strossmayera, a pisma se nalaze u njegovoj korespondenciji. Privremena oznaka gradiva je HR-NAĐ OF Josip Juraj Strossmayer - Korespondencija. Sačuvano je oko 7 dužnih metara uglavnom dolaznih pisama. Pisma su unutar korespondencije složena abecedno, prema prezimenu autora, iako takvo stanje nije zatečeno pri preuzimanju arhivskoga gradiva. Izvorno je gradivo bilo složeno kronološki, ali su brojni istraživači tijekom vremena narušili prvotni način slaganja, slažući ga prema temama o kojima su pisali. Pisma su relativno dobro sačuvana, a nastala su u vremenskom razdoblju od oko 1850. do 1903. godine. Riječ je o različitim molbama, posebice za pomoć pojedincima ili ustanovama, no ima i pisama u kojima se obrađuju političke, gospodarske, kulturne i druge teme. Gradivo tog fonda je necjelovito jer je dio tijekom vremena iznesen iz Arhiva (jedan dio još za života biskupa Strossmayera, a takva je praksa postojala i dugo vremena nakon njegove smrti). Naime, Arhiv dugo vremena nije imao uvjete u kojima bi se arhivsko gradivo istraživalo (čitaonicu), pa je često bilo posuđivano istraživačima, onako kako se posuđuju knjige iz knjižnica. Dio toga gradiva nije vraćen Arhivu. Gradivo koje je do sada složeno dostupno je za istraživanje, uz navođenje privremene arhivske oznake tijekom istraživanja.

⁵ Franjo Mihelčić (1831. – 1896.), svećenik, tajnik biskupa Strossmayera, kasnije župnik u Kaniži. Vidi Jarm, A. *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*. Đakovo : Biskupski ordinarijat Đakovo, 2003, str. 133.

⁶ Juraj (Đuro): Gamperl (1844. – 1890.), svećenik, tajnik biskupa Strossmayera, kasnije župnik u Babinoj Gredi. Vidi Jarm, A. *Nav. dj.*, str. 126.

⁷ Josip Vallinger, (1846. – 1911.), svećenik i tajnik biskupa Strossmayera, kasnije župnik u Vrpolju. Vidi: Jarm, A. *Nav. dj.*, str. 151.

Mihovila (Milka) Cepelića,⁸ Janka Koharića,⁹ Anđelka (Engelberta) Voršaka,¹⁰ Matiju (Matu) Novosela,¹¹ Julija Drohojowskog.¹²

Zadaća je tih mladih svećenika i biskupovih suradnika bila da, prema biskupovoj uputi (usmenoj ili pismenoj), napišu odgovor koji je kasnije biskup samo potpisao, a čak nije morao ni to – umjesto njega mogli su se potpisati neki od njegovih suradnika svojim imenom, a čini se da su se ponekad potpisivali i imenom samog biskupa Strossmayera, naravno, uz njegovo prethodno odobrenje. Taj se postupak primjenjivao uglavnom na odgovore na manje važne predmete i upite upućene biskupu.

Čini se da je i unutar sustava samih biskupovih pomoćnika postojala hijerarhija u službi, pa tako na pojedinim pismima postoje upute dvojice službenika: „višeg“ a zatim i „nižeg“, koje najčešće opisuju što je napisao, ili kojeg je datuma odgovoreno na pismo.¹³

Sustav rada

Pisma upućena biskupu svako bi jutro izdvojio i biskupu predao njegov tajnik.¹⁴ Biskup Strossmayer zatim bi primljeno pismo osobno otvorio i pročitao. Nakon toga bi na poledinu primljenog pisma kratko napisao uputu što s pismom treba dalje učiniti. U slučajevima negativnog odgovora biskup bi najčešće napisao *Ne može biti* ili *Žali Bože, ne može biti*. Ponekad je znao napisati i šaljive opaske. U slučaju pozitivnog odgovora biskup bi napisao uputu što treba činiti ili, ako bi bila riječ o molbi za novčanu potporu, napisao bi svotu koju daje molitelju: od 1 forinte do 50 ili čak 100 forinti. Kada je biskup izbivao iz Đakova, umjesto njega pisma je otvarao i na njih odgovarao službenik kojemu je biskup Strossmayer za to dao ovlaštenje.

Prema svemu sudeći, biskup je ponekad svojem suradniku dao i usmenu uputu, a suradnik bi to naveo riječima *prema milostivom nalogu preuzvišenoga gospodina biskupa*, ili sličnim izrazima, te naveo što je kasnije učinio.

⁸ Mihovil (Milko) Cepelić (1853. – 1920.), svećenik, tajnik i bliski suradnik biskupa Strossmayera, kasnije župnik u Đakovu i kanonik, apostolski protonotar. Vidi: Jarm, A. *Nav. dj.*, str. 160.

⁹ Ivan (Janko) Koharić (1845. – 1880.), svećenik, pisar u službi biskupa Strossmayera, profesor prava u Đakovu, a kasnije u Zagrebu. Vidi: Jarm, A. *Nav. dj.*, str. 115.

¹⁰ Anđelko (Engelbert) Voršak (1844. – 1921.), svećenik, kratko vrijeme pisar u biskupijskoj pisarnici, kasnije župnik, kanonik, generalni vikar i pomoćni biskup. Vidi Pavić, M. † Posvećeni biskup Dr. Anđelko Voršak. *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske* (Đakovo). 49, 16(1921), str. 128.

¹¹ Matija (Mato) Novosel (1866. – 1934.), svećenik, tajnik biskupa Strossmayera, župnik. Vidi: Jarm, A. *Nav. dj.*, str. 175.

¹² Julije grof Drohojowski, svećenik, tajnik i knjižničar biskupa Strossmayera. Zbog fizičkog sukoba s jednim od graditelja katedrale u Đakovu, biskup ga je otpustio iz biskupije.

¹³ Takav je primjerice slučaj kod pisma Giovannija Bussolina (*Laboratorio artistico vetrario Venezia*), napisanog 26. veljače 1880. godine, gdje Vallinger piše da slika koja je biskupu poslana nije potrebna i da se vrati pošiljatelju, a Cepelić piše da je odgovorio u skladu s Vallingerovom pisanom uputom.

¹⁴ Vidinović, M. † *Josip Juraj Strossmayer: njegov život zadnjih 6 mjeseci i zadnjih dana*. Zagreb: Tisak Antuna Scholza, 1905., str. 8.

Na neka je pisma odgovarao biskup sam, pa je to na poledinu pisma navodio njegov suradnik riječima *odgovorio preuzvišeni sam* ili sličnim izrazima. Ponekad, što zbog količine primljene pošte, što zbog drugih obveza, a možda i zbog starosti, niti sam biskup nije znao je li na primljeno pismo odgovorio ili nije, pa je za istraživanje toga imenovao svojeg tajnika (*sekretara*).¹⁵ Jedan dio pisane baštine (primljenih dopisa) čine brzojavi, koje je poštanski službenik zapisao na papirnate obrasce, a koji su „pročitani“ preslušavanjem zvučnih signala, Morseovih znakova primljenih putem žice (električni brzojav). Na jednom dijelu brzojava nalazi se naznaka da su prepisani. Nejasan je razlog prepisivanja, kao i to gdje se danas nalaze ti prijepisi. Na pojedinim pismima nema komentara ni bilješki. Obično je riječ o molbama za novčanu pomoć iz krajeva udaljenih od Đakova.¹⁶

Upute i komentari na poledini primljenog pisma bili su uglavnom kratki, a što je sadržaj primljenog pisma bio važniji, to su upute bile opširnije. Pisani su komentari i promišljanja o sadržaju primljenog pisma, pisane su upute što treba dalje činiti s pismom (odložiti među spise, istražiti dalje, odgovoriti, otpisati, prevesti sadržaj, vratiti priloge koji su stigli s pismom – to su obično bile određene svjedodžbe koje potvrđuju sposobnosti osobe koja piše), upiti (biskup Strossmayer često je znao postaviti pitanje odgovara li sadržaj pisma stvarnomu stanju, odnosno, navodi li autor pisma istinu). Na poledini primljenog pisma, osim spomenutih komentara navodio se datum primitka pisma, često grafitnom olovkom, najčešće sasvim u gornjem desnom uglu poledine pisma. Ako bi se na temelju teksta pisma provodila neka istraga, bilo je slučajeva kada se dopisivanje o istraživanju sadržaja pisma protegnulo na cijelu poledinu primljenog pisma. Komentari, bilješke i upute na poledini pisama pisani su na brzinu, pa često nedostaju interpunkcijski znakovi (točke, upitnici, zarezi), a ima i pravopisnih pogrešaka (veliko i malo slovo) i kratica, a i rukopis je ponekad jedva čitljiv.

Bilješke na pismima

Bilješke i upute koje su se odnosile na postupak s primljenim pismom bile su obično pisane na poledinu primljenog pisma, obično gore desno ili oko sredine lista papira, ovisno o tome gdje je bilo slobodnog prostora za pisanje opaske. Josip Vallinger imao je običaj pisati svoje bilješke i komentare čak i na donjoj desnoj strani lista papira. U slučajevima kada na pismu nije bilo slobodnog mjesta za pisanje komentara, opaska ili uputa ponekad je bila napisana preko teksta primljenog pisma. Poneke su bilješke zbog nedostatka prostora bile pisane na samom rubu lista papira pisma, ne vodoravno, nego okomito, u smjeru gore-dolje. Dakle, s prednje je strane bio ispisan tekst, a na praznom dijelu poledine pisma (najčešće s desne strane) obično je stajao komentar ili uputa.

Najčešće bi se (ali ne uvijek), nakon napisane bilješke, osoba koja ju je napisala i potpisala. Upute i bilješke pisao je sam biskup, upućujući svoje suradnike što da s

¹⁵ Primjerice na pismo Josipa Horvata iz Beča 23. prosinca 1879. godine.

¹⁶ Posebice je puno molbi žena iz Zagreba za novčanu pomoć.

pismom čine, ali i sami službenici, da bi zabilježili što treba s pismom učiniti (na temelju biskupove usmene upute), ili što su učinili (odgovorili) kao odgovor na pismo. Biskup Strossmayer običavao se potpisati kratko, inicijalima imena *J. J. B.*, ili *J. J. Biskup*, ili *Josip Juraj Biskup*, ili samo *Biskup*. Nikada se nije potpisivao cijelim imenom i prezimenom. Biskup je redovito pisao perom i crnom tintom, vrlo rijetko grafitnom olovkom, a ostali komentari bili su redovito pisani grafitnom olovkom, ponekad i olovkom u boji (crvenom ili plavom olovkom ponekad je bilješke pisao Milko Cepelić), ili također tintom (Vallinger).

Osim uputa biskupa Strossmayera, najčešći potpisi na uputama i komentarima na pismima su potpisi Đure Gamperla (*Gamperl*), Milka Cepelića (*MC*), Anđelka Voršaka (*Dr. Voršak*), Josipa Vallingera (*JVallinger* ili *JosVallinger*), Janka Koharića (*Koharić*) i Mate Novosela (*Dr. Novosel*).

Pojedina pisma (posebno ona pisana mađarskim jezikom) valjalo je prevesti.¹⁷ U takvim slučajevima biskupovi suradnici molili su nekog od profesora iz Sjemeništa koji je znao mađarski jezik da prevede i ukratko iznese sadržaj pisma. Biskup je te sitne ali važne poslove prepustio svojim suradnicima. Prevoditelj bi prijevod ili kratak sadržaj pisma napisao na poleđinu primljenog pisma, ili u rijetkim slučajevima na poseban list papira, koji bi uložio uz izvornik pisma. Nakon što bi saznali o čemu je u pismu riječ, biskup ili netko od njegovih suradnika odlučio bi što dalje treba činiti.

Neke od bilješki na primljenim pismima biskupove korespondencije¹⁸

Respondum est – kratka bilješka pisana latinskim jezikom rukom biskupa Strossmayera na poleđini pisma Josipa Kukovića, biskupa bosansko-đakovačkog i srijemskog, koji je zahvalio na biskupskoj službi i preselio u Beč, pisana dana 16. veljače 1852. godine.

Nek G. Gamperl odpiše da mi je žao, ali zbog mnogo stipendijah nemogu mu biti u pomoći. Biskup – U smislu visokog naloga odpisano... dne 16/8 869 Gamperl – na molbu Matije Jelića iz Ciglenika pisanu 12. kolovoza 1868., biskup piše da ne može pomoći, a Gamperl dodaje da je odgovorio prema biskupovoj uputi dana 12. kolovoza 1868. godine.

Kuković o konjih odgovoreno 8/10 da ih sad nije Mihelčić – pisana bilješka Franje Mihelčića na poleđini Kukovićeve pisma iz Beograda pisanog 5. listopada 1870., u kojem se raspituje o konjima, a Mihelčić odgovara da ih nema. Ta bilješka pojašnjava i sadržaj pisma, jer je Kuković iz Beograda pismo napisao ćirilicom. Pri vrhu lista papira vidi se bilješka **prim 8/10 1870.**, dakle podatak kada je pismo zaprimljeno.

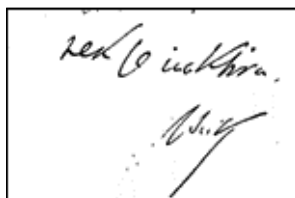
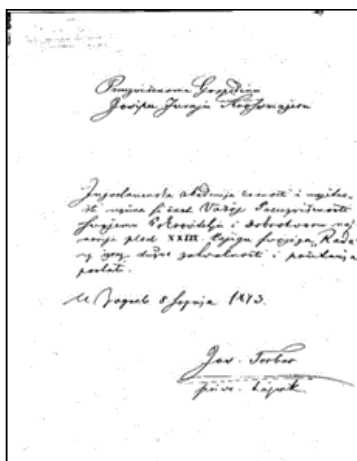
¹⁷ Čini se da biskup Strossmayer nije znao, ili nije želio znati mađarski jezik.

¹⁸ Složene su kronološki redom, a pisma i bilješke bez datuma nalaze se na kraju popisa.

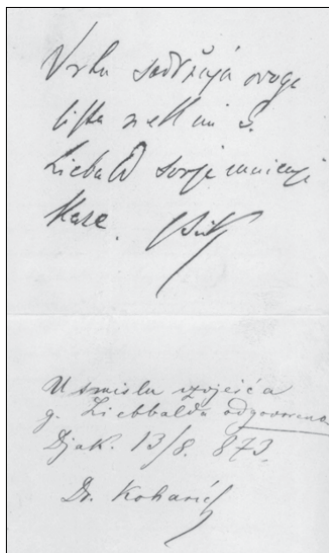

plaćeno Bisk ovo nek g. Sekretar čuva. Biskup – zapisano na pismu Günthera i Rudolpha pisanom u Dresdenu 23. lipnja 1873. godine. To je uputa koja pojašnjava da je biskup nešto trebao platiti i da je to učinjeno, no upozorava da se pismo treba sačuvati.

nek se inaktira Bisk – na pismo Josipa Torbara, tajnika Akademije pisano 8. srpnja 1873. godine u Zagrebu, biskup daje nalog da se smjesti među ostale spise. To je zapravo smjernica poput upute da se spisi smjeste *ad acta*.

Vrhu sadržaja ovoga lista nek mi G. Liebald svoje mnijenje kaže. Biskup – zapisano na molbu Leopolda Janauscheka iz Badena kod Beča pisanu 8. lipnja 1873. godine. Biskup traži izvještaj o sadržaju molbe Julija Lieballda, profesora u đakovačkom sjemeništu. U daljnjem tekstu piše: **U smislu izvješća g. Lieballda odgovoreno Djak. 13/8 873. Dr. Koharić.**

Kod kuće dati pročitati te po tome odgovoriti. Ad acta J. Vallinger – komentar na pismo J. K. Jandika pisano 16. lipnja 1874. godine iz mjesta Cerekvice u Češkoj. Vjerojatno je riječ o dva komentara na jednom pismu: prvi dio komentara daje do znanja da je pismo primljeno izvan doma i upućuje na to da se pismo treba pročitati kod kuće te potom odlučiti što odgovoriti. Kad je to bilo učinjeno, odlučeno je da se pismo odloži među ostale spise.

Zahvaljeno Gamperl – zapisano na pismo Marcusa Hummela iz Temišvara, koje je pisano 4. rujna 1875. godine. To je kratko pojašnjenje da je na primljeno pismo napisan odgovor, odnosno zahvala.

Nek S. pročita J. J. b - ad acta – uputa biskupa Strossmayera na pismu Carla Guggyja pisanom 27. kolovoza 1876. godine u Grazu, da tajnik (oznaka S. znači *sekretar*) pročita i izvijesti biskupa o sadržaju primljenog pisma. Biskupov je suradnik kasnije naznačio da spis može staviti *ad acta*.

nek S. Ivića
D. S. G.

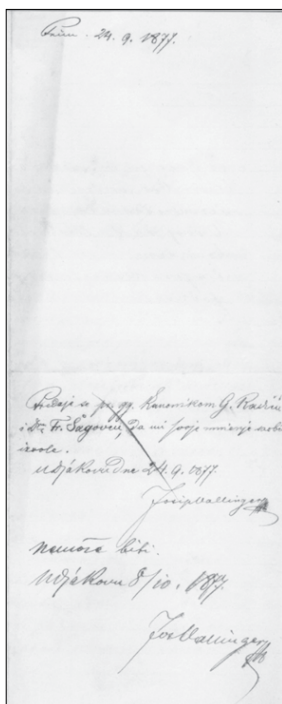
Adriana

Dne 4. 1. 1877. poslano 18 for. 70 novč. g. Iviću odvjetniku u Zemunu Dj. 4. 1. 1877. Jos. Vallinger – pojašnjenje na pismu odvjetnika Mate Ivića iz Zemuna od 27. prosinca 1876. godine, u kojem Josip Vallinger piše da je 4. siječnja 1877. godine odvjetniku u Zemun poslano 18 forinti i 70 novčića.

Dne 4. 1. 1877. poslano
18 for. 70 novč. g. Iviću
odvjetniku u Zemunu
Dj. 4. 1. 1877.
Jos. Vallinger

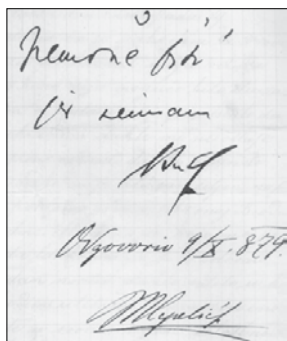
Nek sekretar pročita i kaže mi: Što je to? Biskup – zapisano na pismo Adama Grushinga (Grustiga?) pisano 22. srpnja 1877. godine iz Budanice. Biskup traži da mu tajnik protumači o čemu je u pismu riječ. Nakon što je tajnik pismeno pojašnio da je riječ o molbi za novčanu pomoć za nastavak školovanja, biskupov je komentar **nemože biti**.

Predaje se gg. Kanonikom g. Radiću i dr. Šagovcu, da mi svoje mnijenje saobćiti izvole Vallinger. Nemože biti. U Djakovu 8/10. 1877. Jos. Vallinger – zapisano na pismo odvjetnika Mate Ivića pisano 20. rujna 1877. godine u Zemunu. Josip Vallinger predao je pismo kanonicima Radiću i Šagovcu da istraže stvar, a naknadno je zapisao da od molbe ne može biti ništa. Na vrhu papira vidi se naveden datum primitka pisma: 24. rujna 1877. godine.

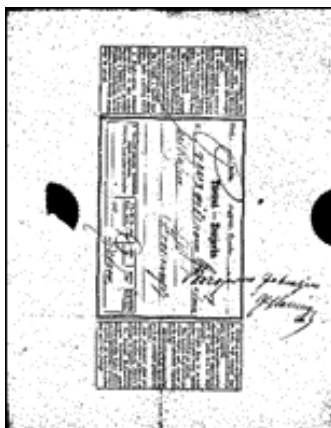
ad acta privata Vallinger – bilješka na pismu Carla Henopa, pisanom 5. kolovoza 1878. godine u Beču, da se spis pohrani među osobne biskupove spise, a bilješku je napisao tajnik Josip Vallinger.

Nemože biti jer neimam. Biskup – Odgovorio 9/X. 879. M Cepelić – odgovor na molbu Kazimira Jakovčića s Cresa pisanu 1. listopada 1879. godine. Komentar **ne može biti** bio je uobičajeni način kratkog pojašnjenja što činiti s primljenim pismom, odnosno da treba napisati negativan odgovor. Nakon biskupove upute, Cepelić piše da je odgovorio u skladu s biskupovom uputom dana 9. listopada 1879. godine.

Malo pisamce zahvale nek sekr. napravi Biskup – opaska kojom biskup navodi da pisamce zahvale treba napisati tajnik, kao odgovor na primljeno pismo nekog Hadžića iz Ivanca pisano 1. siječnja 1880. godine.

Brzobjavno zahvaljeno J Vallinger – brzobjavna čestitka Franje Ivekovića, rektora Sveučilišta, poslana 19. ožujka 1880. godine i komentar Josipa Vallingera, na koju je također odgovoreno brzobjavno.

Budale Magjari – netko komentarom vrijeđa Mađare (na poledini pisma Josefe Hertelendy iz svibnja 1884. godine). Komentar je napisan grafitnom olovkom.

ad acta jer se nezna gdje je sad MC – komentar na pismu Milana Henscha, pisanom 11. kolovoza 1885. godine u Levanjskoj Varoši koji je poslao pismo, i odselio s adrese s koje je pismo uputio – nepoznata je sadašnja adresa na kojoj se nalazi osoba koja je poslala pismo, pa se nema gdje odgovoriti. Kratica MC označava inicijale biskupovog suradnika Milka Cepelića.

Što god imamo knjiga hrvatskih u više primjeraka nek se toj dobroj mladeži pošalje J. J. b – komentar biskupa Strossmayera na molbu za pomoć istarskih Hrvata (bogoslova) pisanu 12. lipnja 1886. godine u Gorici, s uputom da im se pošalju knjige pisane hrvatskim jezikom.

neka mu se vrati nazad – odgovor na pismo E. Buckyja iz Jaromera u današnjoj Češkoj pisano 18. lipnja 1886. godine. Poslao je nešto (u tom slučaju srećke) što se biskupu i njegovim suradnicima nije svidjelo (ponekad su to školske diplome, ponekad slike ili određeni predmeti), pa na pismu stoji uputa da se sve (srećke) vrati nazad pošiljatelju.

Žali Bože nemože biti, jer je kod kuće hiljadu nužda J. J. b; Ad acta – komentar na pismu Juliusa Heinscha pisanom 19. studenog 1886. godine u Beču. Biskup piše da je tisuću obveza u njegovoj biskupiji i da ne može pomoći.

Zahvaljeno – nepotpisan komentar na poleđini brzojava koji je poslao satnik Andrija Ivić iz Rajevog Sela 19. ožujka 1887. godine. Rukopis je vjerojatno Voršakov ili Koharićev.

Nek se odmah brzojavi, da sam hvala Bogu bolje J. J. b – na upit Jakova Grubkovića pisan 17. lipnja 1888. godine iz Vrljke o biskupovom zdravlju, biskup Strossmayer traži da se odmah brzojavno odgovori da je bolje.

nek se liepo zahvali J. J. b – Zab. 12. 11. MC – na pismo V. Kučere pisano 16. rujna 1888. godine iz Beča, uz koje je biskupu poklonio knjigu. Biskup prvo traži da mu se zahvali, a Cepelić (MC) piše da je to i učinio 12. studenog.

ako g. Angjelko i Milko sudili budu da je vrijedno, ja ću 50 f. poslati J. J. b. 22 Maja 889. – bilješka biskupa Strossmayera na pismu nekog Harricha iz Češke pisanog u svibnju 1889. godine gdje stoji da će dati određenu svotu novca, ako mu njegovi suradnici, Anđelko (Voršak) i Milko (Cepelić) budu potvrdili da se za namjenu koja se navodi u pismu isplati dati novac. Biskup dakle traži savjet i mišljenje svojih suradnika.

Iz mojeg džepa plaćeno 13. juna 889. J. J. b – Josip Horvat izvještava 7. lipnja 1889. godine iz Osijeka o svoti koja je utrošena za popravak nadgrobnog spomenika biskupovog brata, a biskup piše da je svota plaćena iz njegovog (biskupovog) džepa.

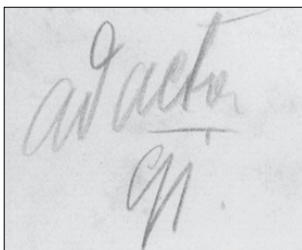
Nemože biti J. J. b – komentar biskupa Strossmayera na pismo Ivana Ivića iz Rajevog Sela poslanog 31. kolovoza 1889. godine.

Iz ovoga brašna ne bude pogače... J. J. B – komentar na Gruberovo pismo poslano 8. srpnja 1890. godine iz Slunja. Biskup Strossmayer šali se, uspoređujući sadržaj pisma s brašnom, i predviđa mu da se od tog brašna ne može umijesiti pogača, odnosno, navodi da od onog o čemu se piše u pismu ne može biti ništa.

Odgovoreno jednom a ovo ad acta 5. X. 90. MC – na ponovljenu molbu za novčanom pomoći Jovana Jergovića iz Beograda, a porijeklom iz Satnice kod Đakova, poslanu dana 2. listopada 1890. godine, Milko Cepelić piše da je već na prvu molbu odgovoreno, i zato to drugo pismo odlaže *ad acta*.

ad acta Voršak – pojašnjenje na pismu Hrvatske čitaonice iz Medulina, pisanom 12. kolovoza 1891. godine u Medulinu koje kaže da je predmet završen, uz potpis Anđelka Voršaka, u to vrijeme jednog od biskupovih pisara.

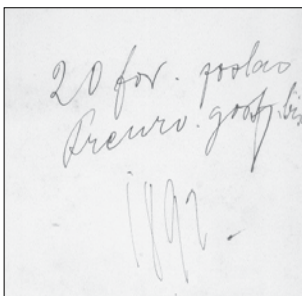
Ad acta 91 – bilješka na pismu Dragutina Ivšića iz Gole, pisanom 12. kolovoza 1891. godine, da se pismo odloži zajedno s ostalim osobnim pismima upućenim biskupu tijekom 1891. godine. Nekada je korespondencija biskupa Strossmayera bila složena prema godinama nastanka (odnosno, primitka) pisama.

od koga je ovo? J. J. b; ad acta 1891. – biskup Strossmayer ne može odgonetnuti tko je autor pisma, pa pita (vjerojatno tajnika) tko je pošiljatelj? Pismo je poslao Simeon Gulam 7. rujna 1891. godine iz Pristega. Slijedi uputa da se pismo stavi *ad acta*.

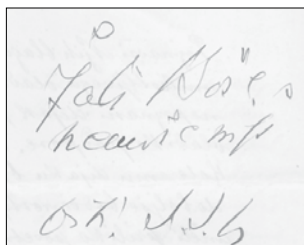
Pisano župniku u Gorici Josipu M. Kolariću dne 16. 12 1891. – komentar na pismu Anke Gregl, pisanom 6. prosinca 1891. godine iz Gorice. Pojašnjenje da je o problemu o kojem se u primljenom pismu piše pisano nekome drugomu, kako bi taj pokušao razjasniti problem i doći do rješenja.

20 for. poslao Preuzv. gosp. Biskup 1892. – pojašnjenje na pismu Paskala Guerinja pisanom 10. prosinca 1891. godine u Skadru, da je biskup autoru pisma poslao 20 forinti pomoći. Broj 1892. označava da će pismo biti smješteno s ostalim pismima iz 1892. godine, iako je napisano i poslano 1891. godine.

Ovu je molbenicu po svoj prilici kaki Starčević pisao J. J. b – komentar biskupa Strossmayera na pismo Klotilde Jendrašić pisano 5. veljače 1892. godine u Zagrebu, u kojemu biskup piše da mu ton pisma vuče na nekog starčevićanca.

Žali Bože nemože ništ biti J. J. b – zapisano na pismo Franje Jareba od 15. kolovoza 1892. godine u Rakovniku, biskup Strossmayer piše da ne može biti. To je bio čest obrazac upute na poledini primljenih pisama, kojima je biskup izražavao žaljenje što ne može pomoći.

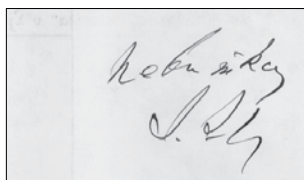

Nema se ništ odgovoriti, ali bi ipak rad znao, šta se išče J. J. b – zapisano na pismo Ernöa Jancsa pisano mađarskim jezikom 28. prosinca 1892. godine. Biskup piše neka se ništa ne odgovara, ali da bi volio znati što molitelj traži. U nastavku komentara stoji **Gradi se crkva... mole potporu.**

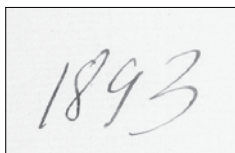
Dobio je deset for J. J. b – bilješka na poledini pisma Đure Kurbalića iz Punitovaca pisanog 2. siječnja 1893. godine. Biskup Strossmayer osobno piše da je molitelju poklonio deset forinti.

Ovima ljudima dati će se 100 fjoš ove god., ali više ne! Ovo će jim se ove godine javiti! J. J. b – na molbu Književnog društva sv. Jeronima pisanu 6. siječnja 1893. godine u Zagrebu, biskup piše da će tomu društvu dati još te godine novac, a nagodinu više neće. Ipak, iz drugih se pisama vidi da biskup Strossmayer nagodinu nije održao obećanje, te je ponovo dao novac.

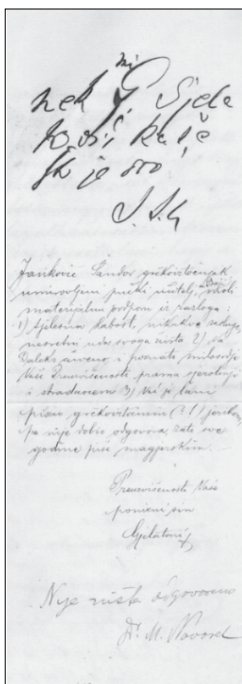
Ne bu nikaj J. J. b – na poledinu pisma Glasbene matice iz Ljubljane poslanog 11. ožujka 1893. godine, biskup Strossmayer piše slovenskim jezikom.

1893 – kratka nepotpisana bilješka na pismu Milana Kunšteka, pisanog 9. studenog 1893. godine u Beču, da pismo treba odložiti među pristigla pisma osobne biskupove korespondencije za 1893. godinu. Na poledini cijelog pisma nema ni jedne druge bilješke osim navedene godine.

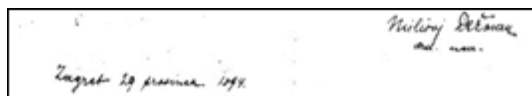

nek mi g. Gjelatović kaže, što je ovo? J. J. b. – zapisano na pismo Šandora Jankovića iz Baje, pisano mađarskim jezikom 17. prosinca 1893. Godine. Biskup traži da mu Pavao Gjelatović pojasni o čemu je u u pismu riječ. Nakon što je Gjelatović to učinio, Novosel piše da nije ništa odgovorio. Broj **1893** označava da se pismo ima odložiti među ostala pisma iz 1893. godine.

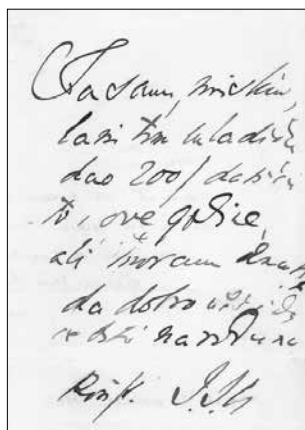

Ja sam, mislim, lani tom mladiću dao 200 f dati ću to i ove godine, ali moram znati da dobro uči i da će biti narodna korist J. J. b. – potpis Milivoja Dežmana i biskupov komentar na njegovo pismo, napisano 29. prosinca 1894. godine u Zagrebu, u kojem piše da misli da je već prije Dežmanu dao novac i da će dati ponovo, ali želi znati da je dobar učenik i da će biti narodu na korist. Biskupu Strossmayeru

dakle nije bilo žao dati novac osobama koje su bile vrijedne i koje su radile za narodnu korist. Osim mladim i perspektivnim studentima, biskup je rado pomagao i siromasima, bolesnima, udovicama i starim osobama koje su mogle potvrditi navode o svojim potrebama.

Zagreb 19 prosinca 1898
Milkoj Delonac

Ča sam, miškin,
lazi na uladru,
das 200/ das 200,
ove gršie,
ali moram da...
da dosta...
u bi... u... u...
Prof. S.M.

Nije odgovoreno ništa Dr. Novosel – komentar na pismo Jakoba Gobeča iz mjesta Sveta Trojica pisano 15. rujna 1896. godine.

Curiosum – komentar na pismu Jurja Ivanovića Urlića, poslano 9. rujna 1898. godine iz Zpelova kod Sinja. Latinska riječ *curiosum* znači da je nešto neobično, nevjerojatno te izražava čuđenje.

Po milostivom nalogu preuzv. gđina Biskupa imade se na ovu molbu šutiti. Što ćemo mi dizati ili pomagati slične zavode u tuđini, gdje smo doma tako nuždni i oskudni. U Slatini 17 VII. 899 M Cepelić – Milko Cepelić na pismo Antona Jaulija, pisano 7. srpnja 1899. godine iz Woltschacha, u kojem moli pomoć, piše da se nema što odgovarati jer zašto bi pomagali zavode u tuđini kad i kod kuće vlada potreba. Pismo je očigledno zaprimljeno u Rogaškoj Slatini, gdje je biskup Strossmayer odlazio na odmor.

Po milostivom nalogu
pretp. gđa. Kishluga molim
da na ovu molbu
šta ćemo mi dizati ili po-
magati slične javne u
ni, gdje ima sama kralj.
nižnji i ovdje.
u Slabin 27. VII. 1899.
M. Cepelić

Po milostivom nalogu ad acta. Ne može ništa biti. M. Cepelić – komentar na pismo Felse iz Budimpešte napisano 22. srpnja 1899. godine. Bilješku je potpisao Milko Cepelić, a znači da se na primljeno pismo prema nalogu biskupa ne treba ništa odgovarati.

Prilozi vraćeni dne 20./XI. prepor. – bilješka na poledini pisma Andreja Kunovara, pisanog u Ljubljani 3. prosinca 1900. godine, kojom se naznačuje da su prilozi koji su stigli uz pismo (vjerojatno je riječ o svjedodžbama jer od biskupa traži radno mjesto pjevača) preporučeno poštom vraćeni nazad Kunovaru.

Ad acta – česta uputa na pismu koja upućuje da se spis odlaže među primljene spise i s njim ne treba više ništa činiti. Komentar *ad acta* je jedan od najčešćih pisanih komentara na biskupovoj korespondenciji.

Dragi prijatelju! Ded budi dobar ter u dvie tri rieči indosiraj ovdje glavni sadržaj ovoga magjarskoga dopisa Tvoj brat i prijatelj Dr. Novosel, sekretar – Katol. Ordinarijat u Bukureštu preporučuje molbu župnika Kučke Augustina u Pitestu kojom se moli novčana podpora za popravak i uzimanje srećaka za popravak crkve i škole u istom mjestu. Uz pozdrav Gj. – (potpis *Gj.* označava Pavla Gjelatovića, profesora u Sjemeništu, poznavatelja mađarskog jezika) – ***Nemože ništ biti J. J. b*** – sadržaj pisma pisanog mađarskim jezikom bilo je potrebno prevesti ili barem ukratko opisati što se u pismu traži. Biskupov tajnik Mato Novosel bio

je zadužen da zamoli nekoga tko razumije mađarski jezik da prevede pismo. On je za prijevod zamolio Pavla Gjelatovića, koji je ukratko iznio sadržaj pisma, a biskup Strossmayer konačno je odlučio da se ništa od traženog u pismu ne može izvršiti, komentarom *Nemože ništ J. J. b.*

Nek se inaktira a parok u Bakru pita: Tko je taj čoviek? Kako se vlada? Imali imetka? Jel zaista nuždan? J. J. b – biskup Strossmayer na pismo Milana Katarinića iz Bakra traži da se istraži od bakarskog župnika je li Katarinić zaista tako siromašan, kako navodi u svojem pismu. Taj posao, „istragu“ obično je provodio biskupov tajnik.

od ovoga nebu nikaj. J. J. b – biskup Strossmayer se šali, pa na pismo Johanna Födera i Albina Arkoya iz Ljubljane odgovara na slovenskom jeziku.

Prepisan – Zahvaljeno – prva bilješka stoji na prednjoj strani brzojava koji je Mirko Kulić poslao iz Splita 16. veljače (godina nije naznačena), a na poledini je napisana naznaka da je na brzojav zahvaljeno.

Zaključak

Biskup se Strossmayer tijekom 55 godina, koliko je upravljao biskupijom Bosansko-đakovačkom i srijemskom puno dopisivao. Iza njega ostala je sačuvana velika količina pisama, uglavnom dolaznih (koje su različite osobe ili ustanove slale biskupu). Prilikom odgovaranja na spomenuta osobna pisma biskup uglavnom nije izrađivao ni čuvao nacрте odgovora. U otpisivanju na primljena pisma biskupu su pomagali brojni suradnici i službenici, koji su se s vremenom mijenjali: tajnici, pisari, nadarbenici... Odgovore su pisali navedeni službenici obično prema uputama koje je biskup napisao na poledini primljenog pisma, ili na temelju njegovih usmenih uputa, a na napisano pismo biskup bi se samo potpisao. Na temelju napisanih komentara i uputa, danas možemo dobrim dijelom znati što je odgovoreno na primljena pisma. Članak donosi nekoliko primjera komentara i zapisa na pismima Strossmayerove osobne korespondencije koja se čuva u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu. Uvidom u komentare i bilješke na pismima biskupove korespondencije može se steći bolja spoznaja o tome što je odgovoreno na pisma, o biskupovu načinu rada, ali i poneka nepoznata činjenica o samom biskupu Strossmayeru.

Literatura

Jarm, A. *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine.* Đakovo : Biskupski ordinarijat Đakovo, 2003.

Pavić, M. Posvećeni biskup Dr. Anđelko Voršak. *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske* (Đakovo). 49, 16(1921).

Vidinović, M. *Josip Juraj Strossmayer : njegov život zadnjih 6 mjeseci i zadnjih dana*.
Zagreb : Tisak Antuna Scholza, 1905.

Summary

WRITTEN NOTES ON PERSONAL CORRESPONDENCE OF BISHOP STROSSMAYER

Archdiocesan Archive in Đakovo preserves written heritage of bishop Strossmayer, among other heritage, his private correspondence, which has not yet been settled. The correspondence consists of about 7 linear meters mainly incoming letters, the letters that were addressed to bishop Strossmayer. The bishop did not make the draft response to private correspondence, but he and his staff and the instructions that they were usually written on the back of the received letters regularly responded to the letters received. On the basis of these written instructions, a good part can we find out what the bishop answered a letter received. For these instructions, and comments can be found out and occasional until now unknown facts about bishop Strossmayer, but the manner and organization of the system of the private correspondence of bishop Strossmayer.

Keywords: *letter, Bishop Strossmayer, note, comment, personal archival fond, Nadbiskupijski arhiv u Đakovu (Archdiocesan archive in Đakovo).*

Translated by Marija Marošević